

Ursula den Tex (1933), voormalig redacteur bij *Vrij Nederland*, schreef de geschiedenis van haar vaders familie. Dankzij rijke archiefbronnen kon ze vijf generaties teruggaan in de tijd. Ze schetst een levendig beeld van liberale regenten. Van hun jeugd, hun liefdes en hun macht. In de tweede helft van de 19de eeuw bevond de familie zich op het hoogtepunt van haar aanzien. Vijftig jaar daarna constateerde de laatste stamhouder verbitterd dat de tijden waren veranderd.

Adellijke erfgenamen

Nationaal Archief
Publicatie

Oud-journaliste beschrijft vijf generaties liberale regenten

Mirjam Janssen

Twintig jaar geleden las Ursula den Tex een dagboekje dat een van haar voorouders in 1835 als jongen had bijgehouden. Ze had het ooit zelf als kind van haar vader gekregen. In het boekje beschreef de elfjarige Koo den Tex een lange reis met zijn ouders door Duitsland. 'Wij lieten ten dien einde een calèche met drie banken bij Van Eugen, wagenmaker te Utrecht maken', schreef het jongetje. Ursula den Tex reisde naar steden in Duitsland waar het gezin was geweest. Ook vond ze brieven van de vader van Koo over een eerdere reis in 1830. 'Onder het reizen hebben wij ook veel moeite met Kootje', noteerde hij. 'Het kind wil zich occuperen en kan dat niet. Dat maakt hem wrevel en onaangenaam. Dan wordt hij stout en hebben wij voortdurend werk hem te corrigeren.' Het onrustige jongetje zou uiteindelijk uitgroeien tot succesvol ondernemer en burgemeester van Amsterdam, en zelfs in de adelstand worden verheven.

Ursula den Tex gebruikte het dagboekje voor twee artikelen in *Vrij Nederland*. In de loop der tijd groeide het plan om het jongetje Koo in zijn verdere levensloop te volgen en haar familiegeschiedenis uitgebreid te beschrijven. Ze kwam er pas echt aan toe, nadat ze in 1996 met de vut was gegaan.

Begin dit jaar verscheen *Erfgenamen*. In 2003 publiceerde ze al *Anna Baronesse Bentinck* over haar moeder. Haar nieuwste boek is gecompliceerder, vindt ze zelf. 'Het is om te beginnen een non-fictie familieroman. Daarnaast geeft het de algemene geschiedenis van die tijd weer, met nadruk op de politieke geschiedenis. Ten slotte is het een persoonlijk verhaal over de manier waarop je als erfgenaam kunt omgaan met het verleden. Het centrale thema is het loslaten van het verleden. Het is zowel gunstig als zwaar om erfgenaam te zijn in een dergelijke familie. Het is voordelig om op te groeien in een beschermde stand. Je krijgt goed onderwijs, maakt kennis met cultuur, doet goede connecties op. Maar je voelt ook de last van de hoge eisen die bij je afkomst horen.'

Aanzienlijk vermogen

Langs de mannelijke lijn gaan de documenten over de familie Den Tex terug tot in de 18de eeuw. Alle oudste zonen heetten Cornelis en bekleedden voorname functies. Het waren liberale regenten die in kringen rond de macht verkeerden. Zo speelde de vader van de kleine Koo een rol bij de grondwetwijziging van 1848 en had daarbij een heftige aanvaring met Thorbecke.

Hij was een politiek bondgenoot en adviseur van zijn zwager, minister Floris van Hall. Twee brieven van zijn hand aan Van Hall bevinden zich in het Nationaal Archief.

Ursula den Tex deed vooral onderzoek in het Stadsarchief en de Universiteitsbibliotheek van Amsterdam. Ze maakte gebruik van bronnenmateriaal als de dagboeken van haar vader en een map met brieven over een reis naar Parijs in 1830, die ze bij een tante op zolder had gevonden. 'Mijn voorouders behoorden tot een stand die al geletterd was in de 18de eeuw. Niet van iedere generatie is evenveel materiaal overgeleverd. Maar over het geheel genomen, schijnt het bijzonder te zijn dat er van een familie zoveel bewaard is gebleven.'

'Ik ben pas na mijn pensionering echt aan archiefonderzoek toegekomen. Toen pas kon ik rustig en in mijn eigen tempo werken. Archiefonderzoek is fascinerend, maar ook een beetje morbide. Je brengt in je verbeelding dode mensen weer tot leven. Tegelijkertijd geeft dat ruimte. Met levende mensen moet je meer consideratie tonen. Ik vond het ook emotioneel, zeker naarmate het verleden dichterbij kwam. Het kostte me soms moeite af te dalen in het dodenrijk. Als journalist was ik bovendien niet gewend over mezelf te schrijven. Het zoeken naar mijn eigen achternaam in de archieven vond ik bijna onfatsoenlijk. Maar dat heeft me er niet van weerhouden precies weer te geven wat ik tegenkwam.'

'Ik ben op een onorthodoxe manier te werk gegaan. Eerst ben ik in het familiearchief gaan zoeken naar informatie over het leven van de kinderen. Over hen kwam ik weinig te weten. Daarna ben ik gaan onderzoeken hoe het zat met het bezit van de familie. In memories van successie zocht ik uit wat familieleden nalieten aan vermogen. Ten slotte ben ik naar de politiek gaan kijken.'

Het bezit van de familie Den Tex was aanzienlijk. De familie had bedrijven en bezittingen in Nederland, Duitsland en Indië. Om een indruk te geven van de schaal: toen haar grootvader in 1907 overleed aan een longontsteking liet hij een schuld na van een miljoen gulden, die werd gecompenseerd door 1,5 miljoen aan bezittingen. Grote bedragen in een tijd dat een arbeider van enkele gulden moest rondkomen.

Beeldschone Cateau

De Amsterdamse burgemeester Koo den Tex behoorde tot de ondernemende Nederlanders die bedrijven opzetten in Duitsland, dat toen →

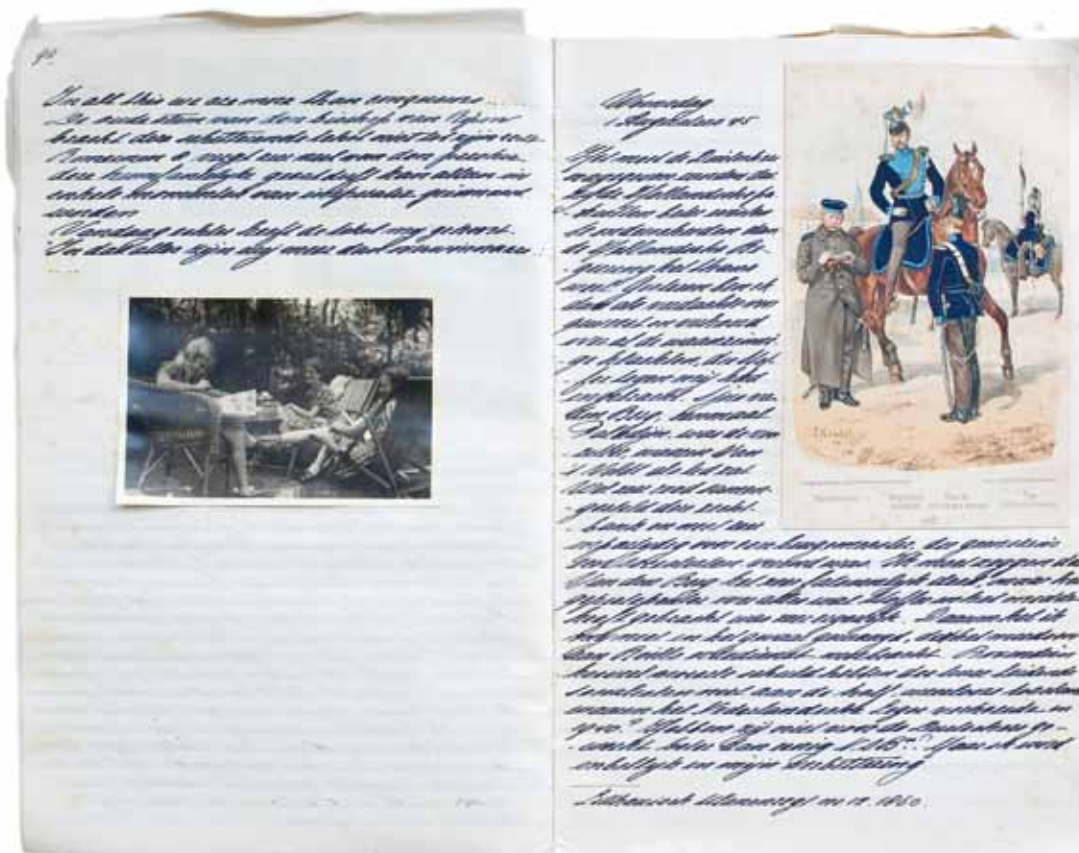
Fotocollectie Elsevier, inv.nr. 022-0021

Portret van Co den Tex, benoemd tot burgemeester van Bloemendaal in augustus 1931.

0021

nog uit tientallen zelfstandige staten bestond. Ursula den Tex bracht zijn activiteiten in kaart tijdens bezoeken aan Duitse archieven. 'In deze archieven heb ik echt detectivewerk gedaan aan de hand van gegevens van memories van successie en aantekeningen uit agenda's van mijn overgrootvader. Ik heb in archieven van ijzermijnen gezeten, soms onherbergzame, enge kelders. Ik ben daar ook gefascineerd geraakt door Duitsland, terwijl ik nog van de generatie ben die niet in Duitsland op vakantie ging. Duitsland is een rode draad door het boek geworden. Aan het begin van het verhaal is het nog een verzameling losse staten, aan het eind is het nazi-Duitsland.'

Een gouden periode beleefde de familie in de tweede helft van de 19de eeuw. De burgemeester kreeg zeven kinderen, waarvan er vijf de volwassenheid bereikten. Vier van hen sloten goede huwelijken. 'Het waren geen gearrangeerde huwelijken. Je trouwde uit liefde, maar wel binnen de vermogende burgerij', vertelt Ursula den Tex. Ze beschrijft uitvoerig het sociale en culturele leven van de liberale familie in die jaren. Er waren voortdurend diners en partijen, de familieleden musicerden met elkaar, dikwijls *quatre-mains*, leefden in prachtige Amsterdamse grachtenpanden en het geld rolde. De oudste zoon van de burgemeester ontwikkelde zich tot een studentikoze feestvierder. Hij deed lang over zijn studie, waardoor hij pas na jaren kon trouwen met zijn grote liefde, de beeldschone Cateau Biben. Vlak na de geboorte van hun tweede kind in 1889, sloeg het noodlot toe: Cateau overleed negen dagen na de bevalling aan kraamvrouwenkoorts. Die zoon, de vader van Ursula den Tex, is een van de fascinerendste figuren in het boek. Na een moeilijke jeugd in kostscholen en een aantal jaren als huzaar – militair te paard – werd hij uiteindelijk burgemeester van Bloemendaal. Hij koesterde het portret van zijn tragisch overleden moeder dat altijd in zijn werkkamer hing.

Excentriekeling

Vanaf zijn jeugd hield deze Co den Tex een dagboek bij, een prachtige bron voor zijn dochter, die er dan ook rijkelijk uit citeert. In een schitterende passage haalt hij herinneringen op aan zijn kinderjaren. Daaruit blijkt met hoeveel *grandeur* zijn jeugd aan het eind van de 19de eeuw was omgeven. 'Het koetshuis was zo groot, omdat paard en rijtuig er aangespannen moesten staan. (...) Dan ging ik door een klein deurtje in de grote koetsdeuren en vond daar de grote Normandiërs in afwachting voor de coupé gespannen, of buiten de landauer. Dan stonden zij daar in een schittering van koperen gespen, glimmend zwarte tuigen en blanke trossen. (...) Als dan de order om voor te rijden binnenkwam, schoten de koetsier en de palfrenier over de zwart en geel gestreepte vesten de zwarte jassen met de ene rij koperen livreaknopen aan. De korte broek van geelachtig geribde stof, halve laarzen met breede valsche geellere kappen. Hoge hoeden met gouden band en een cokarde. (...) De staljongen gooide de koetsdeuren open en vlot draafde de equipage van de plaats weg naar de marquise waar men droog kon instappen.'

Voor iemand die in zo'n sfeer was opgevoed, was het moeilijk in de 20ste eeuw alles te zien veranderen. Hij was ongelukkig met de positie die hij had bereikt, zijn vader en grootvader

hadden het veel verder geschopt, vond hij. Het verleden belastte hem zo, dat hij zelfs stapels oude familiepapieren verbrandde. Hij had er vast nog meer in het vuur geworpen als de archivaris van het Amsterdamse stadsarchief hem niet weerhouden had.

'Mijn vader kun je alleen begrijpen vanuit zijn voorgeschiedenis', verklaart Ursula den Tex. 'Mijn moeder was een doorsnee adellijke mevrouw, mijn vader was een excentriekeling met een voorliefde voor paarden, het militaire leven, boksen en pistoolschieten. Hij voelde het als een persoonlijke nederlaag, dat de liberale burgerij met de invoering van het algemeen kiesrecht in 1918 haar macht had verloren. Daarna was die aan de confessionelen.'

Haar vader was in zijn dagboeken volkomen eerlijk in zijn overpeinzingen en opvattingen. Die zijn soms tegenstrijdig en niet altijd flatteus. Zo had hij grote moeite met de vrouwenemancipatie. Hij weigerde een plaats op de kieslijst voor de Provinciale Staten, omdat hij dan na een vrouw op de lijst zou staan. Een van zijn grote teleurstellingen was dat hij geen zoon had gekregen, maar drie dochters. Een zoon betekende onsterfelijkheid. Ursula den Tex kon dit zonder ergernis lezen, zegt ze. 'Het was in die tijd een gangbare opvatting. Toen ik de dagboeken herlas, was ik bovendien al door veel wateren

Amsterdams Historisch Museum

De mooie, jong gestorven, Cateau Biben werd in 1881 geschilderd door Thérèse Schwartze, in die tijd de meest gevraagde portretschilder.

Stadsarchief Amsterdam

Co den Tex hield tientallen jaren uitvoerig een dagboek bij. Deze pagina's schreef en illustreerde hij in augustus 1945.

gewassen. Ik had de dagboeken als kind al gezien. Daarna heb ik me een periode tegen mijn vader afgezet en ben ik mijn eigen weg gegaan. Toen heb ik met mijn linkse ogen naar hem gekeken en daarna heb ik weer afstand kunnen nemen. Ik heb door mijn vak geleerd me af te vragen hoe mensen worden gevormd door hun materiële omstandigheden. Zo heb ik ook naar mijn familiegeschiedenis gekeken.'

Ze laat zien dat haar vader aanvankelijk sympathie had voor Hitler en antisemitische opvattingen koesterde. Hij uitte zijn vrees voor de 'Joodsche invasie'. Toch weigerde hij als burgemeester mee te werken met de bezetter. Hij werd ontslagen en door de Duitsers als gijzelaar opgesloten in St. Michielsgestel, waar ook andere prominente burgers werden vastgehouden. Na de oorlog werd hij juichend binnengehaald door de burgers van de gemeente Bloemendaal. Hij was een 'goede' burgemeester geweest. In de jaren van wederopbouw was hij aanvankelijk somber gestemd. Het verlies van Indië was voor hem het zoveelste bewijs dat het

de verkeerde kant opging met Nederland. Pas tegen het eind van zijn leven verzoende hij zich met zijn lot. 'De man die ik had willen zijn, had ik nooit kunnen zijn', schreef hij.

Schatkamer

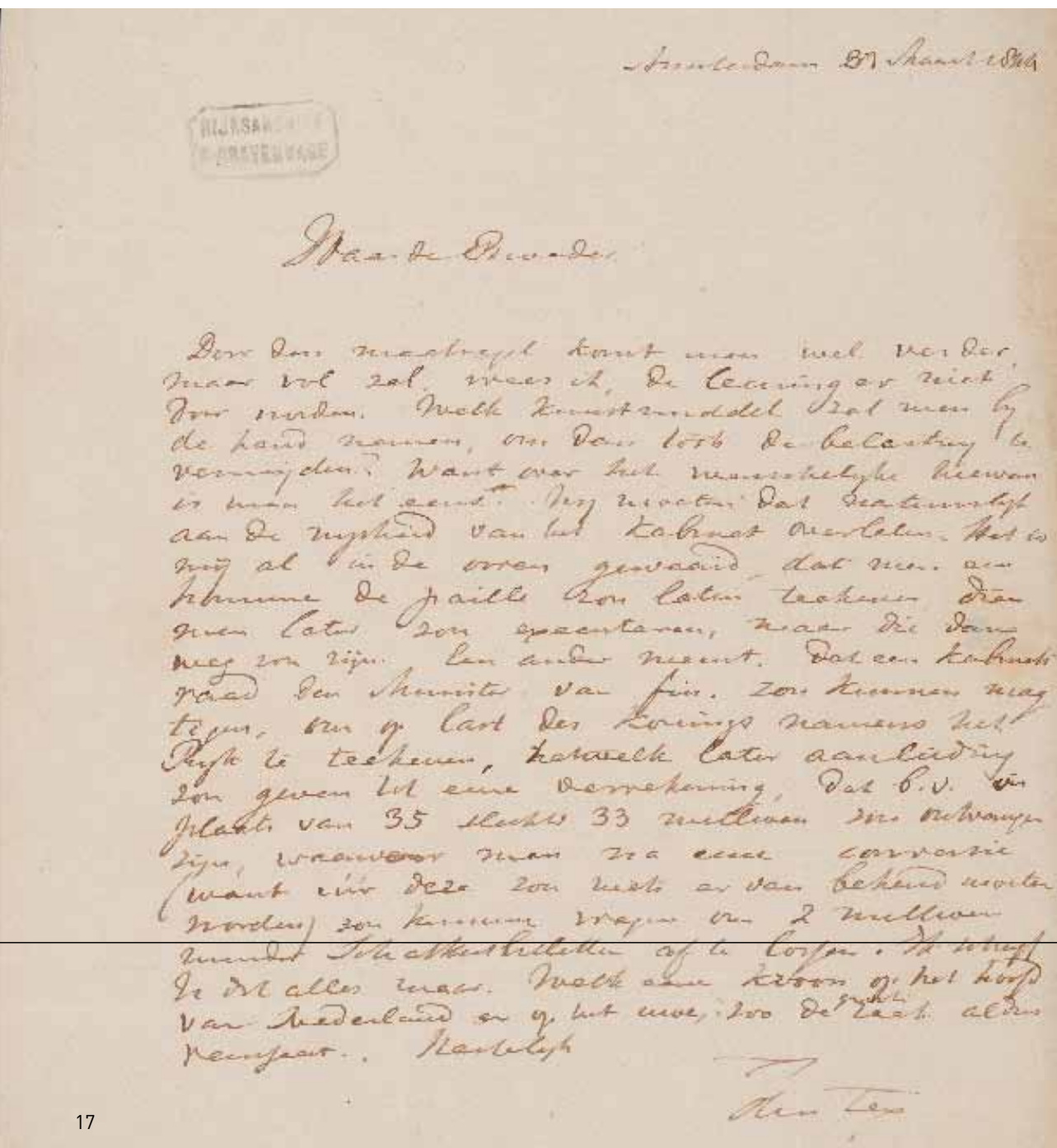
Zijn dochter Ursula maakte zich los van haar milieu. Ze volgde een kunstopleiding aan een voorloper van de Rietveld Academie en kreeg een baan op de afdeling voorlichting van de PvdA. Daar had haar vader geen moeite mee. Hij sprak zelfs de historische woorden: 'Ach, de PvdA is tegenwoordig ook een nette conservatieve partij.' In 1969 kon ze aan de slag bij *Vrij Nederland*. Door het schrijven van *Erfgenamen* kwam ze weer dichterbij haar voorvaderen te staan. 'Ik ben me meer gaan interesseren voor het liberalisme en ook de goede kanten ervan gaan zien. De scheiding van kerk en staat, de openheid, het respect voor het individu, je niet klakkeloos aansluiten bij een ideologie, spreken me aan.'

Het huis van Den Tex aan de Vecht draagt weinig sporen meer van haar familieverleden.

Ze groeide op met het portret van haar mooie grootmoeder Cateau Biben, maar na de dood van haar ouders heeft zij het verkocht aan het Amsterdams Historisch Museum. 'Er zat te veel geschiedenis aan vast, het was bijna een altaarstuk.' Van de opbrengst schafte ze een schilderij van Lucebert aan, dat een opvallende plaats kreeg in haar huiskamer.

Het dagboekje van de jonge Koo heeft ze weggegeven. 'Als je in een archief zit, heb je het gevoel dat je onzichtbaar bent. Iedereen zwijgt en werkt voor zichzelf. Toen het Stadsarchief van Amsterdam ging verhuizen, kreeg ik een brief of ik als frequente bezoeker iets wilde kiezen voor hun schatkamer, een permanente expositie van documenten uit het archief. Dat verbaasde me. Ik was dus toch opgemerkt. Toen heb ik het reisdagboekje van de jonge Koo den Tex gekozen. Dat is nu voor iedereen in een vitrine te bezichtigen.'

Ursula den Tex, *Erfgenamen*. Het verhaal van een Nederlandse familie van aanzien en vermogen, uitgeverij Balans, € 19,50.

Archief Familie van Hall, 2.21.005.34, inv.nr. 68

Brief van Cornelis den Tex aan zijn zwager, minister Floris van Hall, 31 maart 1844.